Landbruksstrategi Vesterålen

2023 - 2031

Felles landbruksstrategi for kommunene: Andøy, Bø, Hadsel, Lødingen, Sortland og Øksnes

1 Innledning 3
2 Mål 4
2.1 Delmål for jordbruket 5
2.2 Delmål for skogbruket 5
3 Strategi 6
3.1 Strategiske grep for å styrke jordbruket 7
3.2 Strategiske grep for å styrke skogbruket 8
4 Regionalt handlingsprogram 2023-2027 9
5 Vedlegg: Kunnskapsgrunnlag 13
5.1 Utviklingstrekk og rammevilkår 13
5.2 Landbruket i Vesterålen 21
5.3 De viktigste problemstillingene for strategiplanen 28
5.4 Oppsummert: Seks strategiske temaer 30

1 Innledning

God og aktiv forvaltning av jord og skog i Vesterålen er en forutsetning for å møte utfordringene som ligger foran oss og for å nå målene om en bærekraftig fremtid. Landbruket har en viktig rolle i et grønt skifte, og i å bidra til å øke graden av selvforsyning i regionen. Det er krig i Europa, og fokuset på matsikkerhet og matproduksjon er større enn det har vært på mange år. Det er mange grunner til å arbeide med å utvikle landbruket i Vesterålen, og kommunene har en viktig rolle i dette bildet.

Flere av bærekrafts-målene FN har satt er relevante for landbruket. Det er særlig mål 2 om å utrydde sult, mål 3 om å sikre god helse, mål 13 om å stoppe klimaendringene og mål 15 om å ta vare på livet på land. Disse setter rammer for fremtidens landbrukspolitikk, og er noe vi må ha med oss i vårt arbeid i kommunene og i Vesterålen som region.

Strategien skal være retningsgivende i **kommunenes arbeid** administrativt som politisk. Den handler om hvordan vi kan jobbe sammen i Vesterålen for å skape utvikling og vekst.

Hovedmålsettingene i denne felles landbruksstrategien er å utvikle et landbruk som bidrar til økt verdiskaping og større bolyst i Vesterålen.

Dette medfører et valg av **strategisk retning** der kommunene kan bistå til at næringen øker matproduksjonen gjennom volumproduksjon, markedsorienterer produksjonen, utnytter ressursene bedre, kombinerer nisje- og skalaproduksjon og styrker samarbeidet mellom landbruk, sjømatnæringene, reiselivet og øvrig næringsliv.

For å nå hovedmålsettingen er det utarbeidet et regionalt handlingsprogram for 2023-2027. Her beskrives de konkrete felles tiltakene vi skal arbeide med i Vesterålen.

Strategien vil gjelde i perioden 2023 – 2031, og skal revideres i 2031 for ny gyldighet fra 2032. Handlingsprogrammet skal rulleres årlig.

2 Mål

Om målsetninger

Å sette mål handler om å beskrive hvor vi vil. Målsetningene våre er stedet vi vil være når vi har lykkes med strategien. Å sette mål betyr derfor å beskrive en retning vi skal gå i. Gode mål kjennetegnes av at de er forståelige, at de er konkrete, at de lar seg måle (slik at vi vet om vi har nådd dem) og at det er bred enighet om at disse målene er viktige.

I dette dokumentet har vi to typer mål – hovedmålsettingene beskriver hvor vi ønsker å være når vi har realisert denne strategien. De sier noe om retningen vi skal. Delmålene konkretiserer hovedmålene: De skal gjøre det mulig å måle om vi er på riktig vei.

Det tradisjonelle landbruket er bærebjelken i landbruket i Vesterålen som det er ellers i kongeriket. Storparten av sysselsetting og verdiskaping vil fremdeles være i volumproduksjonen. Skal vi nå målet om økt matproduksjon er dette eneste vei å gå, både nasjonalt og lokalt.

Vi må samtidig ha flere tanker i hodet. Denne strategien peker på mulighetene som ligger i å flerdoble «verdi pr. kg» gjennom tiltak som produktutvikling og merkevarebygging, samt markedsføring og salg av kvalitetsprodukter gjennom en felles paraply for Vesterålen.

Landbruket handler om så mye mer enn matproduksjon. En aktiv og sterk landbruksnæring er avgjørende for å opprettholde befolkningen i deler av regionen vår; det skaper bolyst og styrker lokalsamfunnet. Slik skaper landbruket indirekte grunnlag for vekst i andre næringer også. Samspillet mellom blant annet jordbruk, skogbruk, sjømat, reiseliv og folkehelse kan dermed være avgjørende for å nå målene våre og styrke regionen.

Hovedmålsettingene i denne felles landbruksstrategien er derfor å utvikle et landbruk som bidrar til økt verdiskaping og større bolyst i Vesterålen.

2.1 Delmål for jordbruket

1. Verdiskapningen i landbruksnæringene skal samlet sett øke med 10 % innen 2027 og 15 % innen 2030 sammenlignet med 2020-nivå
2. Produksjonsvolumet og arealet dyrket mark skal minst opprettholdes på om lag dagens nivå (innenfor endringsgrad på 5 %) i 2025 og 2030
3. Volumet av økologisk produksjon skal økes, både plantebasert og animalsk. Denne lokalmatproduksjonen må basere seg på lokale ressurser
4. Antallet arbeidsplasser i landbruket skal opprettholdes på dagens nivå og det skal sikres god rekruttering. Kommunene må ha økt fokus på rekruttering til næringen og bidra til å legge til rette for generasjonsskifter. Sortland videregående skole - skolested Kleiva skal være en av bærebjelkene i utviklingen av det moderne landbruket i nord.
5. Lokalmat[1] fra Vesterålen skal ha en tydeligere lokal geografisk profil.

2.2 Delmål for skogbruket

1. Sikre betydelig vekst i hogst fram mot 2040 for å realisere de store verdiene i eksisterende skog. Mål om å nå hogstvolum på minst 27 000 m3 i perioden 2025-2030.
2. Sørge for at gjenplanting og påskoging i sum bidrar til å øke karbonbinding fra skogen.
3. Øke videreforedlingen av skog i regionen og legge til rette for at det etableres et sagbruk i regionen innen 2025
4. Bidra til at den arktiske grana posisjoneres som et attraktivt, kortreist og bærekraftig skogsprodukt i det lokale og regionale markedet

[1] Lokalmat: Mat- og drikkeprodukter med en lokal identitet/særegen opprinnelse eller spesielle kvaliteter knyttet til produksjonsmetode, tradisjon eller produkthistorie.

3 Strategi

Om strategi

Å velge strategi handler om å velge de grepene som gjør at vi kommer oss til målene vi har satt. Strategi innebærer å ta valg – å prioritere noen hovedgrep som vi mener er de viktigste. Mer enn en liste med enkeltstående tiltak, handler strategi om å se sammenhenger og sikre at vi tar de grepene som forløser andre positive effekter.

Basert på hovedmålet rettes strategien vår inn mot to hoveddimensjoner:

1. Å bedre økonomien i landbruket
2. Å øke trivsel og samhold i landbruksnæringene.

Å bedre økonomien handler først og fremst om å bidra til økte inntekter eller reduserte utgifter for de som driver i næringen. Lykkes vi med det, bidrar vi direkte til mer verdiskaping samtidig som vi skaper rom for ytterligere investeringer og vekst.

Landbruket er både matprodusenter og samfunnsaktører, og vekst avhenger derfor i stor grad av synergier opp mot andre næringer.

Dette medfører et valg av **strategisk retning** der kommunene må bistå med å:

- **Øke matproduksjonen gjennom volumproduksjon** Kommunene skal bidra ved å bruke sine forvaltningsverktøy aktivt. Arealpolitikken er sentral for å legge til rette for økt matproduksjon og redusere omdisponeringen av dyrka jord i kommunen. Jordloven er sentral for å sikre at allerede opparbeidet landbruksjord ikke ligger brakk. Kommunene kan også bidra med tilskudd til ulike formål.
- **Markedsorientere produksjonen** Kommunene kan bidra med tiltak som gjør at både kommuner og næringsaktører har god og oppdatert kunnskap om hva som beveger seg i markedet, uavhengig av hvem markedet er. Dette kan orientere produksjonen i den retningen der den gir størst verdi.
- **Utnytte ressursene bedre** Kommunene kan bidra med tiltak som øker fagkunnskap og innovasjonsevne slik at vi utnytter ressursene i skogen og jorda til å skape større verdier
- **Både nisje og skala** Kommunene kan bidra med tiltak som utvikler mer nisjeproduksjon som treffer markedssegmenter med høy betalingsvilje. De kan også legge til rette for å skalere opp de produktene som har høy verdi.
- **Styrke samarbeid mellom landbruk, sjømatnæringene, reiselivet og øvrig næringsliv.** Kommunene kan bidra til næringens arbeid med å styrke samhandlingen med et voksende næringsliv som har behov for unike matprodukter, opplevelser og tjenester.

3.1 Strategiske grep for å styrke jordbruket

Grep 1. Tilstedeværende kommuner og sterkere samarbeidsarenaer
Kommunene i Vesterålen skal i økende grad være på tilbudssida med sine forskjellige verktøy, prioritere formelle og uformelle møteplasser med de som driver og bidra til at samholdet økes gjennom å styrke eksisterende samarbeidsarenaer for næringen.

Grep 2. Øke matproduksjonen gjennom volumproduksjon
Kommunene skal gjennom god forvaltning bidra til utvikling av det tradisjonelle landbruket.

Grep 3. Produktbygging, merkevarebygging og markedsføring
Nøkkelen for å øke verdiskapingen, særlig fra jordbruket i Vesterålen, er å markedsorientere mer av produksjonen. Dette er aktuelt uansett hvem som er kunden; samvirkene, serveringsbransjen eller forbruker.

Kommunene i Vesterålen skal være god på å koble sammen jordbruk og marked og ta initiativ til et bredt arbeid med merkevarebygging og markedsføring for å øke etterspørselen etter jordbruksprodukter fra Vesterålsregionen, lokalt, regionalt og nasjonalt.

Grep 4. Samarbeid for skalering
Noen verdiøkende nisjeprodukter[2] egner seg til skalering og større omsetning. Kommunene skal legge til rette for næringens arbeid for å få skala på produktene og merkene vi bygger.

Grep 5. Lokal kompetanseutvikling
Landbruksnæringene har behov for kompetanse for å være med på utviklingen i sektoren.

Kommunene skal være bindeledd mellom næringsaktørene og kompetansetilbydere for å sikre rett og tilstrekkelig påfyll. Kommunene har som politisk hovedstrategi å bidra til at Sortland videregående skole, skolested Kleiva er en sentral kraft i rekrutteringen til og utviklingen av landbruket i nord.

[2] Nisjeprodukt: Ett eller flere produkter som ikke etterspørres i så stor grad at det lønner seg med masseproduksjon, men hvor produktet likevel kan framstilles til en regningssvarende pris

3.2 Strategiske grep for å styrke skogbruket

Skogens strategiske betydning blir viktigere når mer karbon skal bindes og det stilles krav til at en stor del av ressursbruken i samfunnet skal være sirkulær. For å lykkes med å styrke verdiskapningen i en bærekraftig skognæring, skal vi ta følgende grep:

Grep 1. Infrastruktur for skogbruket

Det er store muligheter for vekst i hogst de neste tiårene, og markedet er den viktigste driveren. Kommunene kan bidra til at verdiene i skogen blir realisert, blant annet ved å legge til rette for effektiv transport av tømmer.

Grep 2. Aktiv politikk for fornying og påskoging

Store volum skog kan hogges de neste tiårene. Samtidig som verdier realiseres nå, må det også legges til rette for verdiskaping på sikt og å ta vare på skogens evne til å binde karbon.

Kommunene kan og bør føre en aktiv politikk for å sikre fornyelse av skog og påskoging og tydeliggjøre hvilken rolle skogen kan spille i arbeidet med å stanse klimaendringene.

Grep 3. Aktiv støtte til videreforedling av tømmer regionalt

Videreforedling av regionens tømmer her i Vesterålen og bruk av disse produktene lokalt, bidrar til sirkulær økonomi og redusert karbonavtrykk. Alle kommunene kan og bør spille en aktiv rolle slik at det etableres et sagbruk i regionen.

Grep 4. Posisjonere den arktiske granen

Kommunene skal bidra til å posisjonere den arktiske granen som et bærekraftig og kortreist produkt som kan og bør benyttes blant annet i nye bygg, både av lokale og regionale aktører og kommunene selv.

4 Regionalt handlingsprogram 2023-2027

Strategien gir retningen for arbeidet vårt, og sier hvilke områder vi skal prioritere. For å virkeliggjøre strategien trengs det konkrete tiltak. Denne planen inneholder tiltak som kommunene skal gjøre i fellesskap, ofte sammen med andre aktører i landbruket og andre næringer, så vel som andre lokale og regionale aktører. Tiltaksplanen bør oppdateres årlig, og kan suppleres av lokale planer for den enkelte kommune. For å sikre at tiltakene følger strategien er de organisert i noen overordnede prosjekter.

Landbruket

Tiltak grep 1. Tilstedeværende kommuner og sterkere samarbeidsarenaer	**Mål**	**Ansvar**	**Samarbeid**	**Økonomi**	**Tid**
Kommunene i Vesterålen skal i økende grad være på tilbudssida med sine forskjellige verktøy, prioritere formelle og uformelle møteplasser for landbruksnæringen og bidra til at samholdet økes gjennom å styrke eksisterende samarbeidsarenaer for næringen.					
Koordinator for videre arbeid med landbruksstrategien for Vesterålen. 100% stilling fra 2024	Sikre forankring og økonomi for videre arbeid med handlingsprogrammet for landbruksstrategien	Vesterålen regionråd	Kommunene	Kommunene Søke midler	Hele perioden med mulig forlengelse
Styrke samarbeidet i landbrukskollegiet	Skape møteplasser	Regional koordinator og kommunene		Drift	Hele perioden
Utrede hvordan vi kan bidra til å styrke samarbeidet mellom aktørene i næringen	Skape møteplasser	Regional koordinator og kommunene	Sortland VGS, Interesse-organisasjonene	Drift	Hele perioden

Tiltak grep 2. Øke matproduksjonen gjennom volumproduksjon	**Mål**	**Ansvar**	**Samarbeid**	**Økonomi**	**Tid**
Kommunene skal gjennom god forvaltning bidra til utvikling av det tradisjonelle landbruket					
Følge opp jordlovens bestemmelser om driveplikt	Få jorda i bruk ved hjelp av kravene i jordloven, og derigjennom etablere rutiner for oppfølging av vedtak	Kommunene		Drift	Hele perioden
Forprosjekt jordvernstrategi for hele Vesterålen	Sikre jordbruksareal	Regional koordinator, kommunene		Søke midler	2024
Forprosjekt regional beitebruksplan	Utnytte de gode beitemulighetene, lage gode kulturlandskap for bolyst og reiseliv.	Regional koordinator	Kommunene	Søke midler	2024
Tiltak grep 3. Produktbygging, merkevarebygging og markedsføring	**Mål**	**Ansvar**	**Samarbeid**	**Økonomi**	**Tid**
Nøkkelen for å øke verdiskapingen, særlig fra jordbruket i Vesterålen, er å markedsorientere mer av produksjonen. Dette er aktuelt uansett hvem som er kunden; samvirkene, serveringsbransjen eller forbruker. Kommunene i Vesterålen skal være god på å koble sammen jordbruk og marked og ta initiativ til et bredt arbeid med merkevarebygging og markedsføring for å øke etterspørselen etter jordbruksprodukter fra Vesterålsregionen, lokalt, regionalt og nasjonalt.					
Samarbeidsforum mellom landbruk og markedsaktører	Styrke samarbeidet og synergiene mellom landbruk, reiseliv og andre regionale og nasjonale omsetningskanaler Kartlegge muligheter for felles markedsføring	Regional koordinator og kommunene	Visit Vesterålen, Lokalmat-produsenter, omsetnings-kanaler	Drift	Hele perioden
Tiltak grep 4. Samarbeid for skalering	**Mål**	**Ansvar**	**Samarbeid**	**Økonomi**	**Tid**
Noen verdiøkende nisjeprodukter[3] egner seg til skalering og større omsetning. Kommunene skal legge til rette for næringens arbeid mot markedet for å få skala på produktene og merkene vi bygger.					

[3] Nisjeprodukt: Ett eller flere produkter som ikke etterspørres i så stor grad at det lønner seg med masseproduksjon, men hvor produktet likevel kan framstilles til en regningssvarende pris

Forprosjekt utrede hvilke landbruksprodukter som kan skaleres/kartlegge aktuelle produsenter	Styrke samarbeidet i landbruket og øke produksjonen av lokale produkter	Kommunene	Produsenter, interesseorg. Andre	Drift, søke midler	Hele perioden
Tiltak grep 5. Lokal kompetanseutvikling	**Mål**	**Ansvar**	**Samarbeid**	**Økonomi**	**Tid**
Landbruksnæringene har behov for kompetanse for å være med på utviklingen i sektoren. Kommunene skal bidra som bindeledd mellom næringsaktørene og kompetansetilbydere for å sikre rett og tilstrekkelig påfyll. Kommunene har som politisk hovedstrategi å bidra til at Sortland videregående skole, skolested Kleiva er en sentral kraft i rekrutteringen til og utviklingen av landbruket i nord.					
Samarbeidsforum mellom kommunene og Sortland VGS, avd. Kleiva naturbruk	Benytte kompetansen og mulighetene som ligger i skolen.	Regional koordinator, kommunene	Sortland VGS, avd. Kleiva naturbruk	Drift	Hele perioden
Kompetanseutvikling hos næringsaktørene	Oversikt over behov for kompetanse Legge til rette for eller gjennomføre opplæring	Regional koordinator, kommunene	Statsforvalter, RKK, Sortland VGS, andre	Drift	Hele perioden
Styrke bruken av tiltaket «Inn på tunet»[4]	Formilde kunnskap til ulike grupper om landbruk. Utvikle tilleggsnæring i landbruket og bidra til å forebygge frafall i skolen	Kommunene	Skoleverket Statsforvalteren	Drift	Hele perioden

[4] Inn på tunet er et næringsutviklingsprogram startet av regjeringen og var en del av jordbruksavtalen i 2009. Programmet skal skape arbeidsplasser i landbruket ved å kvalifisere gårdbrukere til å tilby kommunene tjenester innenfor skole- omsorgs- og velferdssektoren. -Wikipedia

Skogbruket

Tiltak grep 1. Infrastruktur for skogbruket	**Mål**	**Ansvar**	**Samarbeid**	**Økonomi**	**Tid**
Skogens strategiske betydning blir viktigere når mer karbon skal bindes og det stilles krav til at en stor del av ressursbruken i samfunnet skal være sirkulær. For å lykkes med å styrke verdiskapningen i en bærekraftig skognæring, skal vi ta følgende grep					
Oppskriving av kommunale veier	Tilgang til skogen for hogst med 60 tonn akslingstrykk og 24 meters lengde	Interkommunalt skogsamarbeid	Kommunene	Drift	Hele perioden
Tiltak grep 2. Aktiv politikk for fornying og påskoging					
Store volum skog kan hogges de neste tiårene. Samtidig som verdier realiseres nå, må det også legges til rette for verdiskaping på sikt og å ta vare på skogens evne til å binde karbon. Kommunene kan og bør føre en aktiv politikk for å sikre fornyelse av skog og påskoging og tydeliggjøre hvilken rolle skogen kan spille i arbeidet med å stanse klimaendringene.					
Tiltak grep 3. Aktiv støtte til videreforedling av tømmer regionalt					
Videreforedling av regionens tømmer her i Vesterålen og bruk av disse produktene lokalt, bidrar til sirkulær økonomi og redusert karbonavtrykk. Alle kommunene kan og bør spille en aktiv rolle slik at det etableres et sagbruk i regionen.					
Tiltak grep 4. Posisjonere den arktiske granen	**Mål**	**Ansvar**	**Samarbeid**	**Økonomi**	**Tid**
Kommunene skal bidra til å posisjonere den arktiske granen som et bærekraftig og kortreist produkt som kan og bør benyttes blant annet i nye bygg, både av lokale og regionale aktører og kommunene selv.					
Etablere, utvikle og ta i bruk www.arktiskgran.no	Økt verdiskapning fra skogressursene i Vesterålen gjennom kunnskap, også blant lokalbefolkning.	Interkommunalt skogsamarbeid	Kommunene	Drift	Hele perioden

5 Vedlegg: Kunnskapsgrunnlag

5.1 Utviklingstrekk og rammevilkår

Formålet med dette kunnskapsgrunnlaget er todelt. Vi ønsker for det første å beskrive hvilke globale, nasjonale og regionale **utviklingstrekk og rammevilkår** landbruksnæringene i Vesterålen må forholde seg til. De setter rammer for hvilke valg vi kan ta. Dernest er målet å tydeliggjøre hvilke **utfordringer og muligheter** som er viktigst for næringen lokalt. De blir styrende for målene vi setter, og de strategiske grepene vi tar.

Verden: Befolkningsvekst og økt fokus på bærekraft

Internasjonale utviklingstrekk påvirker det norske landbruket. Mye av teknologien vi bruker i jord- og skogbruket utvikles og produseres i andre land. Norske mat- og skogsprodukter eksporteres til utlandet og handels- og tollsystemet har avgjørende betydning for konkurransesituasjonen for norske produsenter. Etterspørselen etter mat og skog følger utviklingen i den internasjonale økonomien. Både politiske holdninger og forbrukerpreferanser påvirkes av internasjonale trender. Et eksempel er den økte oppmerksomheten om miljømessig bærekraft og klima som har vokst til å bli en megatrend som påvirker både jord- og skogbruk her hjemme, og internasjonalt.

Ifølge FNs Organisasjon for mat og landbruk (FAO) vil landbruket de neste årene særlig bli påvirket av fem brede trender:

- **Befolkningsvekst.** Verdens befolkning øker, og vil innen 2050 trolig nå 10 milliarder. Det forsterker etterspørselen etter mat, kanskje med så mye som 50 % sammenlignet med 2013-nivå.
- **Færre i landbruket.** Andelen av jordas befolkning som jobber i landbruket faller raskt, og vil fortsette å falle.
- **Økte utslipp, mer press på natur.** Kampen om å tilfredsstille etterspørselen etter mat vil lede til hardere kamp om matressursene, økte klimagassutslipp, tiltakende avskoging og mer utarming av jord.
- **Konsentrasjon og kapitalintensivering.** Viktige deler av matsystemet blir mer og mer kapitalintensivt, den vertikale integrasjonen fortsetter, og eierskap vil bli konsentrert på færre og færre hender.
- **Konflikt og klimaendringer.** Konflikter, kriser og naturkatastrofer utløst blant annet av klimaendringene vil fortsette å vokse i antall og intensitet.

I 2020 har det blitt rettet særlig stor internasjonal oppmerksomhet om matsikkerhet i kjølvannet av SARS Covid-19 pandemien. Ulikt andre verdikjeder, har det globale matsystemet fungert relativt godt, i alle fall i rike land og blant mellominntektslandene. Ifølge Verdensbanken er de globale matmarkedene ved utgangen av 2020 godt forsynte, og prisene har holdt seg relativt stabile (+/10 % sammenlignet med 01.01.2020). Pandemien har først og fremst skapt utfordringer for nasjonal matforsyning i fattige land, særlig i Latin-Amerika. I en rekke fattige land har pandemien ledet til økt sult og underernæring. Dette skyldes i hovedsak at pandemien har forårsaket økt arbeidsledighet, reduserte inntekter, og i noen land også skapt utfordringer for planting.

Så har 2022 gitt oss noen utfordringer vi er nødt til å handtere. Nasjonalstatene må ta inn over seg at den globale matvaresikkerheten er svekket. Krig i «Europas kornkammer» (Ukraina), flom i deler av Asia og tørke på deler av det afrikanske kontinent gjør at vi også her på berget er nødt til å produsere mer av den maten vi spiser selv.

FNs bærekraftsmål

Ved siden av de markedsmessige og teknologiske endringene i det globale matsystemet, påvirkes også jordbruket og skogbruket av politiske mål. Blant dem er FNs bærekraftsmål, som setter overordnede rammer for tilnærmingen til både mat og energi. Flere av målene FN har satt er relevante for landbruket - særlig mål 2 om å utrydde sult, mål 3 om å sikre god helse, mål 13 om å stoppe klimaendringene og mål 15 om å ta vare på livet på land, setter rammer for hvordan politiske ledere tenker om landbrukspolitikken.

I en norsk kontekst er særlig målene om helse, klima og å ta vare på livet på land, viktig. Norge har gjennom Paris-avtalen forpliktet seg til omfattende kutt i utslippene av klimagasser. Innen 2030 skal utslippene halveres. Norge har også forpliktet seg til å stanse ødeleggelsen av naturmangfold gjennom FNs konvensjon om biologisk mangfold.

Norge: Både politikken og markedet er i endring

I Norge lever landbruket i skjæringspunktet mellom politikk og marked. Jord- og skogbrukere produserer for markedet, men rammevilkår og reguleringer har avgjørende betydning både for hva som produseres, hvordan produksjonen skal foregå og hvilken konkurranse norske produsenter kan forvente å møte. På 2020-tallet må norske bønder og skogeiere både forholde seg til politiske utviklingstrekk som endrer rammevilkårene for produksjon, og enda raskere endringer i forbrukernes holdninger og preferanser.

Fra nasjonale politiske styringsdokumenter er særlig tre utviklingstrekk i den norske landbrukspolitikken tydelig:

- **Grunnsteinene i jordbrukspolitikken** ligger fast. Norsk jordbrukspolitikk styres fremdeles etter overordnede mål om økt matsikkerhet og produksjon i hele landet. Styringssystemet i jordbruksavtalen ligger fast, det samme gjør importvernet
- **Bærekraft og verdiskaping i sammenheng.** Nasjonal politikk vektlegger i økende grad to nye mål: Økt verdiskaping og økt bærekraft, særlig gjennom reduserte utslipp fra jord- og skogbruk. Disse målene henger sammen, ettersom det er et klart politisk ønske om å legge til rette for økt verdiskaping gjennom å rette jord- og skogbruk mot voksende «grønne» markeder.
- **Norge skal bli en «matnasjon»**. Jordbrukspolitikken dreies mot «matpolitikk». Målet er at Norge skal bli en «matnasjon» med økt verdiskaping gjennom å bruke lokale og regionale ressurser til å utvikle produkter som treffer fremvoksende matmarkeder, både hjemme og ute.

Nasjonale mål i jordbrukspolitikken

Tre stortingsmeldinger setter retninger for politikken: «Garden som ressurs – merknaden som mål – vekst og gründerskap innan landbruksbaserte næringar»[5] og «Endring og utvikling – en fremtidsrettet jordbruksproduksjon»[6], setter retningen for jordbrukspolitikken. I tillegg er «Reindrift – lange tradisjoner, unike muligheter»[7] er av stor betydning for kommuner med reindrift.

I den førstnevnte, «Garden som ressurs …» sier regjeringen at jordbrukets samfunnsoppdrag er «lønnsom og trygg matproduksjon i tråd med forbrukernes interesser» og «produksjon av fellesgoder og bidrag til sysselsetting i hele landet». I tillegg peker regjeringen på fire «overordna målsetninger»:

1. Matsikkerhet
2. Landbruk over hele landet
3. Økt verdiskapning
4. Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser.

Meldingen innebærer både videreføring av viktige prinsipper, og noen tydelige retningsvalg som er av nyere dato. Målene om å sikre landbruk over hele landet og øke den samlede matproduksjonen er eksempler på det første; videreføringer av lange linjer. Tydeliggjøring av

[5] Meld. St 31 (2014-2015)

[6] Meld. St 11 (2016-2017)

[7] Meld. St 32 (2016-2017)

behovet for å øke verdiskapningen i jordbruket og i tilstøtende næringer, samt den tunge vektleggingen av bærekraft og reduserte klimagassutslipp er temaer som, om ikke «nye», i alle fall er tillagt mer vekt enn tidligere.

Jordbruket forventes, ifølge «… En fremtidsrettet jordbruksproduksjon» å «bidra til den grønne omstillingen Norge skal gjennom», og regjeringen ønsker å prioritere de tiltakene som bidrar til «økt konkurransekraft» og mer «miljømessig bærekraftig».

Miljømessige mål er også tydelige i «Reindrift – lange tradisjoner, unike muligheter». I meldingen pekes det på at bærekraftbegrepet er tredelt, men at særlig den økologiske bærekraften skal prioriteres. Miljømessig bærekraft vektlegges fordi det er en «grunnleggende forutsetning for å ivareta reindriftskulturen fremover, og for utviklingen av næringen og potensialet for økt lønnsomhet.»

Egen klimaavtale med jordbruket

Et nytt viktig nasjonalt styringsdokument i jordbrukspolitikken er intensjonsavtalen, som i 2019 ble inngått mellom regjeringen og jordbrukets organisasjoner, Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Den omhandler reduserte klimagassutslipp og økt karbonavtak fra jordbruket. Avtalen innebærer en forpliktelse om å redusere utslippene fra jordbruket med 5 millioner tonn for perioden 2021-2030. De årlige utslippene fra jordbruket er nå 4,5 millioner tonn. Virkemidlene for å oppnå klimakutt fra jordbruket er fremdeles ikke ferdig utviklet, men vil trolig bli stadig mer omfattende ut over 2020-tallet.

«Matnasjonen Norge»

Endringer i forbrukerpreferanser og internasjonalisering av matsystemet har de senere årene ledet til et vesentlig større fokus på å utvikle Norge som «matnasjon.» Ved siden av de tradisjonelle jord- og skogbrukspolitiske målsetningene, utvikles det nå en serie initiativer fra nasjonale myndigheter, virkemiddelapparat og regionale aktører, der formålet er å bygge Norge som «matnasjon.» Hovedmålet er å posisjonere Norge som et land med en spennende matkultur.

Regjeringen jobber med en egen strategi for «matnasjonen Norge» som etter planen skulle vært lansert våren 2020.

Sentralt i arbeidet med å bygge Norge som matnasjon er det å sikre sterkere koblinger mellom næringer, og tydelige regionaliserte strategier for å utvikle mat og drikke med lokal forankring. Regjeringen har blant annet laget en egen strategi for reiseliv basert på landbruket og reindrifta sine ressurser («Opplevingar for ein kvar smak – Landbruks- og matdepartementet 2018). Regjeringen vektlegger i sin «handlingsplakat for Norge som matnasjon» behovet for mer norsk mat og drikke i offentlig sektor, i reiselivet og i kultursektoren – samt arbeid for å heve tilgangen på og kunnskapen om norsk mat og drikke.

Arbeidet med å forme strategiene for Norge som matnasjon pågår, men flere regioner er allerede i gang med å peke retning for hvordan landbruk, sjømat og matindustri i deres område utvikles. Felles for dette arbeidet er at man leter etter ressursene, produksjonsmåtene og matkulturen som kjennetegner det området – og som danner grunnlaget for å lage unike produkter og tjenester. Arbeidet gjøres med utgangspunkt i de «fire R-ene»: **referanser** - de kulturelle referansene for hvor og hvordan vi spiser, **regioner** – forskjell mellom regioners spesialiteter, **retter** – kjente matretter med særlig bred appell hos nordmenn og våre gjester, og **råvarer** – de råvarene vi bygger på. En sterk matnasjon «fyller» disse fire egenskapene med en sterk matkultur. En innledende analyse i «Veikartet for Matnasjonen Norge 2030» pekes det på at vi er sterke på kjente råvarer som sjømat, lam og frukt, og på kulturelle referanser gjennom norsk natur, bærekraft og noen gastronomiske «ledestjerner», men at vi har utfordringer når det gjelder å bygge retter med bred appell, og utvikle og dyrke det regionale mangfoldet.

Blant initiativene som er gjennomført i satsingen på å bygge sterke regionale produkter er et fellesarbeid i regi av Fylkesmannen[8] i Troms og Finnmark og Fylkesmannen i Nordland om utviklingen av «Arktisk landbruk. Troms lanserte i 2013 «Matstrategi Troms» i bred allianse mellom Troms fylkeskommune, Fylkesmannen i Troms, Innovasjon Norge, Norges Råfisklag og NIBIO. Norges Sjømatråd kom til ved revidering i 2020. Innovasjon Norge har hatt et felles posisjoneringsløp for nordnorsk mat siden 2015.

Disse – og flere – utviklingsprosesser har hatt ulike innganger og formål, men peker i samme retning. Under paraplyen «Matnasjonen Norge» er det ønskelig å:

1. Bygge en sterk posisjon for nordnorsk og arktisk mat
2. Legge til rette for økt verdiskapning fra lokale matressurser
3. Tydeliggjøre produkter og tjenester som er særegne for regionene i nord

Mål i skogbrukspolitikken

Den siste stortingsmeldingen om skogbruket, «Verdier i vekst — Konkurransedyktig skog- og trenæring»[9], setter opp flere overordnede temaer for den norske skogbrukspolitikken, blant annet økt konkurransekraft gjennom mer effektiv produksjon, bærekraftig forvaltning av skogen, økt kunnskap om miljøkonsekvenser fra skogbruk, viktigheten av å la nasjonale klimamål ligge til grunn for skogbrukspolitikken, behovet for forenkling og sterkere verdikjeder, mer innenlands foredling, økt bruk av råstoff fra skogen, og mer forskning innovasjon og utvikling.

Derimot gir «Klimameldingen – Klimaplan for 2021-2030»[10] tydelige føringer for utviklingen i skogbruket. I meldingen vektlegger regjeringen det betydelige bidraget skogen har for karbonbinding, som netto tilsvarer 23 millioner tonn CO2-ekvivalenter – til sammenligning slipper Norge ut om lag 55 millioner tonn CO2. Regjeringen viser til at det er forventet at opptaket vil synke de neste årene, som følge av at mye av skogen som ble plantet ut for flere

[8] Titlene på forvaltningsorgan og organisasjoner er korrekt for den tiden arbeidet er gjort

[9] Meld. St. 6 (2016-2017)

[10] Meld. St. 13 (2020-2021)

tiår siden vil måtte hogges. Fram mot 2030 vil avskogingen følgelig bli vesentlig større enn påskogingen.

Regjeringen legger derfor opp til en aktiv politikk for å øke skogplantingen på nye areal (innenfor konkrete miljøkrav), krav om økt fortetting i by og tettsteder før nye arealer bygges ut, bedre ungskogpleie og nye krav til minstealder for hogst, økte krav om at særlig karbonrike arealer skal tas hensyn til ved utbygging.

Regjeringens klimapolitikk legger følgelig opp til:

1. Mer planting – innenfor miljøkrav
2. Mindre nedbygging av skog – gjennom endring i arealpolitikk
3. Strengere krav til forvaltning – særlig av ungskog.

Nordland: Mål for den fylkeskommunale politikken

Nordland Fylkeskommune definerer også målsetninger som danner bakgrunnen for det arbeidet kommunene i Vesterålen skal gjøre. I den regionale planen for landbruket 2018-2030, «Et bærekraftig og nyskapende landbruk i Nordland», setter fylkeskommunen fire mål for sin politikk:

1. Økt matproduksjon – minst i samsvar med nasjonale mål
2. Økt produktivitet og verdiskapning
3. Sikre arealressursene som verdi for samfunnet og for framtidige generasjoner
4. Bidra aktivt til det grønne skiftet

Planen inneholder også flere konkrete satsinger, blant annet å etablere et sagbruk i Nordland for å øke videreforedlingen i skogsindustrien.

Den regionale landbruksstrategien, sammen med nasjonale mål, setter føringer for bruken av offentlige tilskuddsmidler – for eksempel for Innovasjon Norges midler til investering og bedriftsutvikling (IBU). Disse skal brukes for å «videreutvikle Norge som matnasjon» og til satsingen «inn på tunet.» Midlene skal brukes slik at de bidrar til «variert bruksstruktur» og «lønnsomme prosjekter.» Prosjektenes størrelse skal derimot ikke ha betydning. IBU-midlene kan både gå til tradisjonelt landbruk og nye bygdenæringer. Minst 30 % av midlene skal gå til «andre landbruksbaserte næringer» utenfor de tradisjonelle næringene. Minst 50 % skal gå til melk- og storfeproduksjon.

Vesterålen: Kommunale planverk og strategier

En felles landbruksstrategi for kommunene i Vesterålen må også ta hensyn til det faktum at kommunene hver for seg, og gjennom andre tilstøtende fellesinitiativer, har utviklet en rekke andre planer og strategier på områder som direkte, eller indirekte er tilstøtende denne strategien. Tabellen under oppsummerer de viktigste av disse planene.

Plan	**Mål**	**Relevante temaer i strategien**
Strategisk plan for nærings- og miljøvirkemidlene i landbruket i Lofoten og Vesterålen (2020-2023)[11]	Regionen skal fremstå som offensiv og omstillingsdyktig, for jord- og skogbruk er ressurs for sitt nærmiljø og kommunene	Felles målprofil for SMIL og NMSK-midler Felles tilskuddssatser Bruke midler til å redusere CO2-utslipp, tap av biologisk mangfold
Strategisk næringsplan for Bø kommune	Utvikle flere arbeidsplasser basert på kommunens fortrinn	Tett dialog mellom kommunens næringsaktører Utnytte beliggenhet og ressurser i fiske, ytre farled, olje og gass Utnytte mineralske ressurser
Kommuneplanens samfunnsdel 2018-2030, Andøy kommune	Lykkes med omstilling og sikre økt bolyst og interessante arbeidsplasser	Stort fokus på omstilling og omstillingsevne Øke antallet årsverk i primærnæringene med 50 innen 2023 Utvikling i reiselivet
Kommuneplanens samfunnsdel 2020-2032, Øksnes	Være pådriver for økt aktivitet i landbruket	Arealforvaltning, ivareta landbruket i arealtildeling, inkludert jordkvalitet Klimahensyn i arealtildeling
Kommuneplanens samfunnsdel 2009-2020, Lødingen	Lødingen skal bestå som et levende lokalsamfunn og videreutvikles som et naturlig knutepunkt for Hålogalandsregionen.	Fokus på lønnsomme arbeidsplasser Utvikle jobber innen områder med fortrinn, fiske, jordbruk og skog Innrette næringsliv mot markeder utenfor kommunen
Strategisk næringsplan Hadsel	Verdiskapingen i landbruket opprettholdes på dagens nivå og verdiskapingen i skogbruket økes.	Omstilling og mer rasjonell drift i jordbruket Velfungerende kommunal service Enkle generasjonsskifter og rekruttering Øke andelen offentlige virkemidler for landbruket som kommer til Hadsel Økt verdiskapning i skogbruket
Landbruksplan Sortland kommune, 2005 Kommuneplanens samfunnsdel med arealstrategis 2022-2034 Strategisk næringsplan 2021-2025	Landbruksnæringen skal være lønnsom og attraktiv, basert på en bærekraftig forvaltning av landbrukets, lokalsamfunnets og kommunens samlede ressurser.	Øke verdiskapingen i næringen Avklare og sikre arealbruken. Utvikle kompetansemiljøer i landbruket

Planene over er av forskjellig karakter, og har ulike formål, men det er likevel noen hovedtrekk som er gjennomgående når kommunene planlegger for utvikling i landbruket. Fire trekk er tydelige:

1. Formålet er økt verdiskaping og inntekter
2. Arealbruk og jordvern står særlig høyt på agendaen

[11] Utarbeidet av Andøy kommune, Bø kommune, Flakstad kommune, Hadsel kommune, Lødingen kommune, Moskenes kommune, Sortland kommune, Vestvågøy kommune, Vågan kommune, Øksnes kommune

3. Kompetanse og rekruttering trekkes gjennomgående frem som viktige problemstillinger
4. Samarbeid og samhandling sees gjennomgående som et sentralt strategisk grep

Noen utviklingstrekk er også tydeligere: Jo nyere planene er jo mer fokus er det på bærekraft og miljø. Samtidig er også nyere planer mer opptatt av å legge til rette for et næringsliv som vender seg utover, produserer for markedet.

Kommunenes planer fokuserer, naturlig nok, på de områdene der kommunene selv har mulighet til å påvirke utviklingen i landbruket. Det spesielt sterke fokuset på areal kan nok sees i lys av nettopp kommunens ansvar for arealplanlegging. Også fokuset på samarbeid kan sees i lys av at kommunen er en naturlig koordinator og initiativtaker for samarbeidsarenaer og fora.

Det ikke alltid og automatisk er likhetstegn mellom hva som er viktigst for næringen, og hva kommunene vektlegger å fokusere på innenfor sin kompetanse og ressursgrunnlag.

Oppsummert: Trender som strategien bør ta utgangspunkt i
Basert på disse eksterne faktorene er noen trender tydelige. En god landbruksstrategi for Vesterålen bør ta utgangspunkt i:

1. Behovet for å øke matproduksjonen både i Norge og verden, samtidig som man reduserer klimagassutslippene og sikrer naturmangfoldet
2. Ønsket om å binde mer karbon i skog samtidig som verdiskapningen i skognæringen øker
3. Den nasjonale strategien for å bygge en matnasjon med sterke regionale forskjeller, tydelige retter og kulturelle referanser – alt med bakgrunn i gode råvarer
4. De økende kravene til produktivitet og effektivitet, innovasjon og kompetanse både jordbruket og skogbruket.

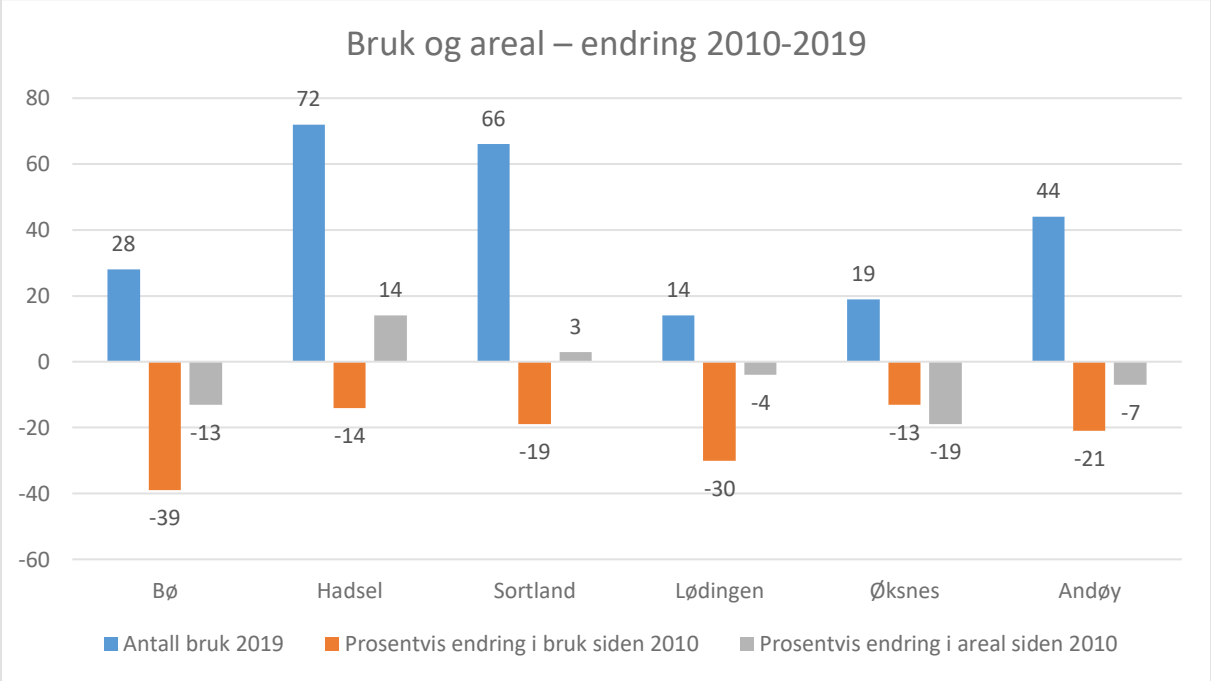
5.2 Landbruket i Vesterålen

Denne analysen er basert på både kvantitativ (tall) og kvalitativ (tekst) informasjon. Den kvantitative delen av analysen er basert på informasjon fra Statistisk sentralbyrå (SSB). Den kvalitative delen er bygd på en serie intervjuer med næringsdrivende i skog- og jordbruk, deres organisasjoner lokalt og regionalt, forskere og eksperter i regionen og nasjonalt, og næringsdrivende i «tilstøtende» næringer, som reiselivet. Dette leder til en felles vurdering av hvilke utfordringer og muligheter som er viktigst for næringen.

Landbruket i Vesterålen i tall

Utgangspunktet for landbruksstrategien er at jord- og skogbruket i Vesterålen er viktige næringer som bidrar med betydelig sysselsetting, verdiskapning, og inntekter til kommunen. Ser vi Vesterålen sammen med Lofoten, ligger om lag 20 % av alle bruk i drift i Nordland i denne regionen og en tredjedel av all vinterfôra sau i Nordland er hjemmehørende i denne regionen.

Næringene er i endring. For jordbruket er to utviklingstrekk tydelige: Det er en kraftig nedgang i antallet bruk, både sammenlignet med 2010 og enda sterkere om vi ser tilbake til år 2000. Samtidig er endringen i areal mindre. For to av kommunene, Lødingen og Sortland, er endringene i samlet areal nesten helt ubetydelige (under 5%). For Øksnes og Bø er det en reell, men ikke stor nedgang. Andøy ligger et sted mellom disse kategoriene, med en moderat nedgang. For Hadsel er det en reell økning.

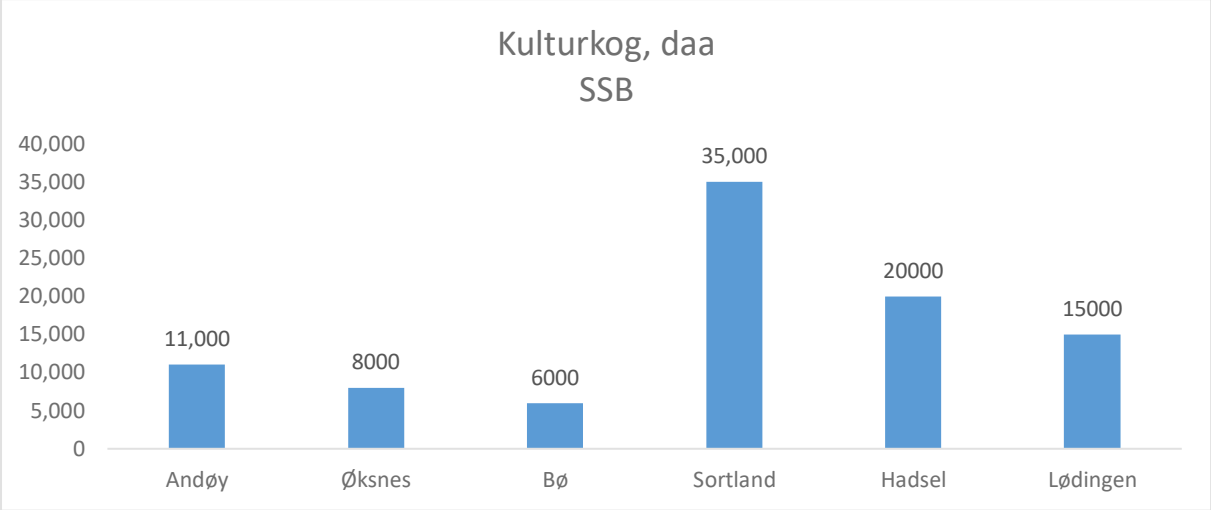

Figuren viser også variasjonene i jordbruket. På Lødingen og Øksnes er det henholdsvis 14 og 19 bruk i drift, i Hadsel var det drift på 72 bruk i 2019. Hovedtrekkene kan oppsummeres slik:

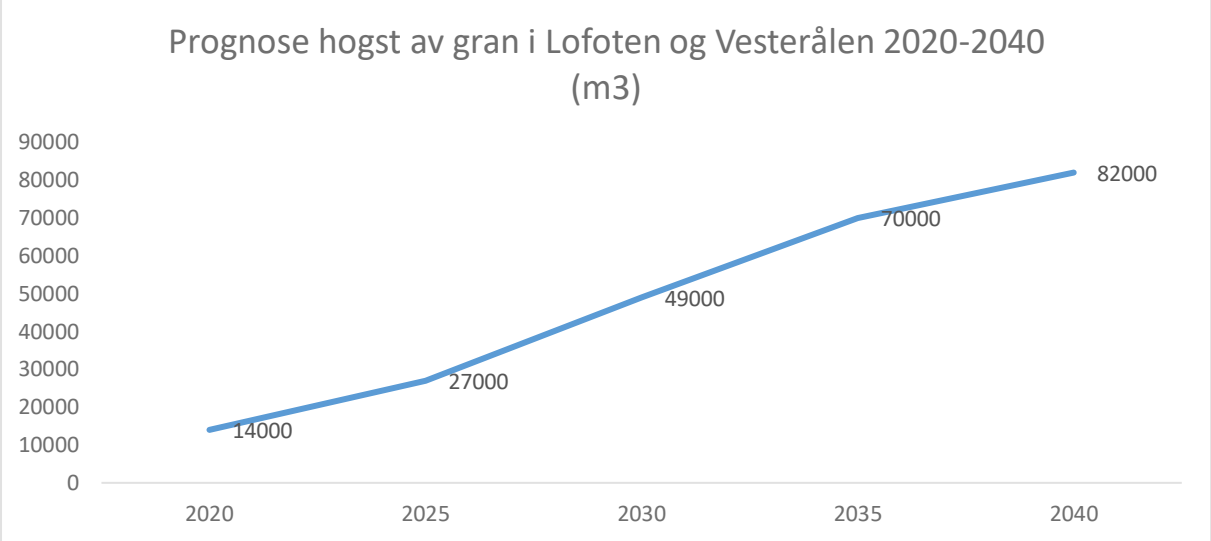
1. Kjøtt og melkeproduksjon dominerer
2. Jordbruksarealet utgjør mellom 1 % og 8 % av arealet i kommunene. Bø har mest, Lødingen minst.
3. Høy andel leiejord, opp mot 90 % av de som driver her driver også på leiejord

4. Betydelig andel deltidsbruk

Alle kommunene har betydelig areal kulturskog. Sortland har klart mest, fulgt av Hadsel og Lødingen. Andøy er i en mellomposisjon. Øksnes og Bø har minst kulturskog.

Ved inngangen av 2020-tallet ligger den samlede granhogsten i hele Lofoten og Vesterålen på 14 000 kubikkmeter i året. Om lag 80 % av hogsten er sitkagran. I årene som kommer vil hogsten kunne øke kraftig. Prognoser utviklet av kommunene viser at hogsten i Lofoten og Vesterålen vil kunne økes til rundt 80 000 kubikkmeter.

Den samlede verdiskapningen fra skognæringen forventes derfor også å øke betydelig. For regionen Lofoten og Vesterålen er den samlede verdiskapningen fra skogsdriften anslått til ca. 25 millioner kroner i 2020.

Intervjuer med nøkkelpersoner i næringene

For å danne oss et best mulig bilde av hvilke muligheter og utfordringer som finnes i landbruksnæringene i Vesterålen har vi som del av analysen intervjuet om lag 30 nøkkelpersoner i næringene, organisasjoner, forskning og administrasjon. De beskriver en næring med et godt utgangspunkt, men også klare utfordringer.

Dybdeintervju ble valgt som erstatning for et kickoff-seminar over ei helg, som var den opprinnelige planen. Årsaken er at pandemien traff oss og begrenset, for ikke å si ødela muligheten til å opptre i større sammenhenger og forsamlinger.

Et godt utgangspunkt ...

Alle vi snakket med sier at de er opptatt av å få fram og tydeliggjøre at Vesterålen er en god region å drive landbruk i. Gode beiteressurser, utmark, frihet fra rovdyr, et klima som (også) gir muligheter og tilgang til god skog trekkes frem som de viktigste fordelene for landbruket i Vesterålen. De fleste respondentene mener også tett samhold, og kultur for samarbeid er en viktig kvalitet ved regionen.

De ser muligheter for vekst og utvikling drevet av trender som større oppmerksomhet om lokal mat, etterspørsel drevet av reiselivet og mulighetene for å posisjonere Vesterålen som matregion. Respondentene er gjennomgående mulighetsorienterte. De mener det er utviklingstrekk i markedet og samfunnet som spiller landbruket i regionen gode.

… men næringen er under press

Respondentene opplever at tross gode muligheter og støtte fra viktige trender så er landbruket i Vesterålen under press. De vi snakker med har gjennomgående en opplevelse av at særlig jordbruket er i motbakke: Antallet gårdsbruk går ned, økonomien er presset og generasjonsskifter oppleves av mange som krevende.

De knytter utviklingen til store og brede trender, utenfor kommunenes kontroll. Sentralisering av befolkningen gjør avstanden til markedet lengre, krav til produktivitet og teknologi tvinger fram nedleggelse av små bruk, lave priser – delvis på grunn av overproduksjon – presser fram lave marginer og et krevende inntektsgrunnlag. Særlig for småbrukene er den økonomiske situasjonen krevende, sier respondentene.

Respondentene peker både på politiske rammevilkår og markedsmessige trekk når de skal forklare nedgangen. Det er en klar opplevelse av at landbrukspolitikken har blitt dreid mot å i økende grad støtte de store og kommersielt mest lønnsomme brukene.

> *«Fortsetter denne utviklingen er det kroken på døra for landbruket i Nord-Norge»*

Samtidig skaper nedgang grunnlag for ny nedgang. Særlig gjelder dette for strukturen i meieri og slakteri. Opplevelse av at Nord-Norge er utsatt: Mer og mer av industristruktur i samvirkene rettes mot sentrallagrene til de store kjedene på Østlandet.

Uro for klimaet

Klimaet oppleves både som en av de viktigste fordelene, og de klareste utfordringene for landbruket i Vesterålen. Klimaendringene merkes – sesongene blir lengre, men mer ekstremvær og nedbør er utfordrende for produksjon, sier respondentene.

Respondentene er delt når det kommer til hvilke markedsmessige følger klimaendringene vil få. Noen mener at dagens produksjon er bærekraftig og vil kunne drives som før også i et marked som etterspør lavere utslipp.

Andre mener klimaendringene vil kreve betydelige endringer av landbruket i regionen - og at det allerede nå haster å legge om til mer grønnsaksproduksjon.

For lite markedsorientert

Flere av respondentene peker på at næringen i Nord-Norge og Vesterålen selv må ta noe av ansvaret for utfordringene i næringen. Gjennomgående peker respondentene på at landbruket er for lite dyktige til å markedsorientere seg.

Respondentene mener næringen er for lite dyktige til å orientere seg mot framvoksende markeder for lokal mat og bærekraftig mat. Delvis handler dette om for lite fokus på, og kompetanse innen produktbygging og markedsføring.

> *Forbrukerne er mye mer på her enn bøndene. Over tid kommer det til å bli et problem for næringen*

Men, det handler også om kulturelle barrierer mot å tenke nytt og akseptere endrede holdninger hos forbrukerne.

> *Næringen ser ikke hvor betalingsviljen er – eller hvor den kommer til vokse*

Skogbruk – en stor mulighet

Flere respondenter peker på at det kanskje største uutnyttede potensialet for vekst i landbruksnæringene ligger i skogbruket. Bioøkonomien er en voksende trend – både bygg og anlegg, industri og energisystem har behov for mer bio-basert råmateriale, mener respondentene.

Selv om det er variasjon mellom kommunene, peker respondentene på at det er relativt betydelige produktive skogressurser tilgjengelig, og at veien til markedet er forholdsvis kort. Store innkjøpere som Elkem ligger «nærme» produksjonen. God etterspørsel driver også fram nye initiativer som eget sagbruk og palleproduksjon. I skogbruket er det betydelig optimisme.

Det interkommunale samarbeidet trekkes også fram som en viktig styrke ved skogbruket i regionen. Tett samarbeid gir tilgang til betydelig fagkompetanse på skog. Det sees av respondentene på som en viktig styrke ved næringen.

Men det er også utfordringer. Noe handler om ressurser; mye av skogen i regionen er lauvskog som står på mark med svak produksjonsevne. Det begrenser muligheten til å drive forretningsmessig. Den viktigste utfordringen fremover blir å sikre arealtilgang. Når mye skog skal tas ut, må mye plantes. Både gjenplanting og påskoging trengs. Det er ikke bare rett fram når skogsarealer kan komme i konflikt med både bolig- og hyttebygging, utvikling av kraftledninger og nydyrking av jordbruksareal.

Men det er to andre utviklingstrekk som oftest nevnes i samtalene med lokale respondenter: Den ene er knyttet til holdninger. Flere av de vi snakket med mener at lokale holdninger til gran er en utfordring som hindrer verdiskapning. Uviljen mot «fremmede» sorter oppleves å stikke dypere enn det nasjonale miljøpolitiske målsetninger skulle danne grunnlag for. Den andre hovedutfordringen er knyttet til infrastruktur. Gitt at mye av skogdriften er relativt liten i skala, er marginene ofte knappe. Det betyr at tilgang til tømmerveier helt inn mot hogstområder er avgjørende for å holde kostnadene nede.

Disse holdningene – oppfatter noen av respondentene – er likevel i endring. I takt med at mye skog som ble plantet for flere tiår siden nå er hogtsklare, har næringsaspektet ved skogsdriften blitt mye tydeligere. Det er store verdier i skogen, som styrker omdømmet til næringen. Koblingen mellom skog og klima blir også tydeligere. Flere respondenter peker på at skogbrukets posisjon styrkes av den økte bevisstheten om karbonbindingen skogen står for, og mulighetene bio-basert materiale kan spille i en lavkarbonøkonomi.

Det stilles spørsmål ved fagligheten og innovasjonsevnen

De fleste respondentene mener gård- og skogbrukere i regionen er dyktige og faglige i sitt arbeid. Men flere respondenter stiller spørsmålstegn ved om høy grad av leiejord og mange deltidsbruk også går ut over faglighet i næring.

> *De gjør som de alltid har gjort*

Jordkulturen oppleves av noen å være for dårlig. Også i skogbruket stilles det spørsmålstegn ved om alle er like faglig flinke – for eksempel er det ikke alltid en like god kultur for gjenplanting etter hogst.

Flere mener at det er sammenheng mellom det de opplever som litt lite faglighet og for lite nytenking og markedsorientering, særlig i jordbruket. Når man ikke har god nok faglig innsikt i hva og hvordan man produserer, blir det også vanskeligere å tenke nytt om hvor man kan selge produktene sine, eller hvordan man kan tilpasse produksjon for å treffe nye og potensielt betalingsvillige markeder. Man driver med «et jevnt tempo» til lave marginer – det er det man har tid til ved siden av andre jobber, beskriver flere. Det hindrer innovasjon, utvikling og økt verdiskapning. Skal næringen utvikles går det ikke å drive på «lavbluss», sier flere.

Respondentene mener gjennomgående at både jord- og skogbruket i Vesterålen er flinke til å ta i bruk ny teknologi. Derimot er endringsviljen mindre når det kommer til kultur.

Et eksempel er grønnsaksproduksjon: De fleste respondentene mener det er reelle klimatiske og geografiske barrierer som gjør omfattende grønnsaksproduksjon krevende, men respondentene mener også at viljen til å finne løsninger på disse ikke alltid er den største.

Nye muligheter

Vilje til nytenking og evne til innovasjon blir viktigere og viktigere, ifølge respondentene. De peker på at markedet endrer seg og at det er sterke trender som spiller landbruksnæringene i Vesterålen gode. De fleste trekker fram fem hovedtrender:

- Respondentene ser en rekke muligheter for landbruket i Vesterålen
- Økende etterspørsel etter lokalprodusert mat er en tung driver i markedet
- Det samme er ønsket om mer grønt, både folkehelse og klimatrender drar den retningen mener de fleste av respondentene
- Potensiale for å samarbeide med reiselivet om å utvikle gode og bærekraftige produkter oppleves som stort.
- Mulighet for økt verdiskaping i skogbruket, og mer videreforedling i regionen

Det handler om å bli sett!

Ved siden av konkrete forslag og vurderinger av hvordan markeder og samfunnstrender påvirker næringene, skinner det en tydelig tilbakemelding gjennom intervjuene: Opplevelse av at landbruket ikke får nok oppmerksomhet og anerkjennelse.

Landbruket har dype røtter og er en viktig næring for regionen, men den kommer – ifølge mange av aktørene i næringene – for ofte i andre eller tredje rekke, bak næringer som sjømat og reiseliv. Opplevelsen av at landbruket ikke i tilstrekkelig grad får anerkjennelse for sitt bidrag til verdiskaping og sysselsetting sitter dypt. Det er i seg selv en hindring for vekst og utvikling.

Flere positive initiativ – som Det eventyrlige vesterålslammet – viser effekten av å gjøre løft som bidrar til stolthet. Flere slike trengs, og respondentene er tydelige på at en felles landbruksstrategi for regionen nettopp er et slikt positivt signal som de håper vil lede til ny utvikling.

For: ved siden av økonomiske insentiver er tiltak for å skape trivsel og stolthet avgjørende for å sikre utvikling i næringen, sier respondentene.

Kommunenes rolle

Kommunene oppleves å ønske det beste for landbruksnæringen. Likevel er det en klar opplevelse av at landbruket ikke prioriteres sammenlignet med særlig sjømat og reiseliv.

Respondentene peker på at kommunene er mindre «ute i felt» enn før, særlig når det gjelder jordbruket. Kommunene har færre ressurser satt av til å følge opp landbruksnæringen, og kravene til administrasjon og rapportering – de fleste fra nasjonalt hold – binder opp mye av den tiden kommunene har til å jobbe med landbruksspørsmål.

Flere av respondentene savner en kommune som er mer ute i felt, som møter næringsdrivende formelt og uformelt og som gir råd. Like viktig som strukturerte prosjekter og arenaer, er den daglige synligheten og en kultur for å være til stede i næringen og interagere med den enkelte næringsdrivende. Det er ikke flere som driver med landbruk i regionen enn at det går an å være i dialog med relativt mange av dem direkte.

En rekke av respondentene peker på at den økte administrative byrden for de som driver i landbruket i seg selv er en utfordring, og at kommunene kan og bør bistå mer for å redusere den.

Respondentene mener også kommunene bør ta en enda tydeligere rolle i å utvikle samarbeid mellom næringer, særlig kobling til reiselivet trekkes fram.

Et grunnleggende spørsmål: Er målene riktige?

Ingen av respondentene er uenige i målsetningene som har satt for arbeidet med strategien: Å øke produksjon, sikre areal, styrke småskalaaktører og skogbruk sees på som viktige og verdifulle målsetninger.

Men flere av respondentene stiller likevel spørsmål ved om dette egentlig er de viktigste målene, eller om utgangspunktet for denne prosessen heller er fire virkemidler til å nå mer grunnleggende mål.

Der skoen virkelig trykker, for de fleste av de vi snakker med, er på to steder: Inntekter og økonomi er det ene, anerkjennelse og det å bli sett er det andre. Inntekter og økonomi knyttes til evnen til å treffe markeder, faglighet og kompetanse. Anerkjennelse til hvordan kommunene prioriterer disse næringene, sammenlignet med andre.

5.3 De viktigste problemstillingene for strategiplanen

Styrker, svakheter, muligheter og trusler

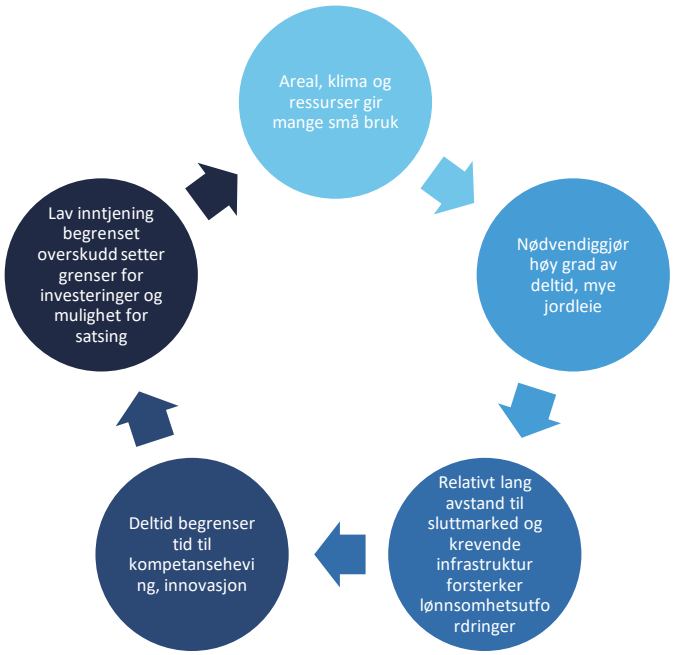
Landbruket i Vesterålen-regionen er, som vi har sett, sammensatt. Det er likevel en rekke temaer som går igjen i dybdeintervjuene og de kvantitative dataene. Tabellen under oppsummerer de viktigste styrkene og svakhetene ved landbruket i regionen, og mulighetene og truslene regionen møter.

Styrker (ved næringen)	**Svakheter (ved næringen)**
• Unike beiteressurser • Unikt klima • Nærhet til utmark • Lite rovdyr • Betydelige skogressurser, ganske nærme markedene • Flere nye spennende initiativer • Deltidsbruk har sin klare plass – muliggjør kulturlandskap og produksjon fra begrenset areal/ressurser	• For dårlig lønnsomhet og sårbart inntektsgrunnlag for mange av de som driver i jord- og skogbruk • En rekke «ekstern» faktorer påvirker inntekter: krevende areal, langt unna sluttmarked, krevende infrastruktur (skogbruk) • Klarer ikke å utnytte det unike ved areal og klima til å lage unike produkter • Varierende kvalitet på jordkultur • Spørsmålstegn ved kultur for endring • Spørsmålstegn ved kultur for samarbeid
Muligheter (eksterne utviklingstrekk)	**Trusler (eksterne utviklingstrekk)**
• Lokalmat-markedene vokser • Markedet for skog vokser raskt • Attraktiv region • Økt oppmerksomhet om behovet for å bruke nordnorske råvarer i Nord-Norge • Potensiale for å ta i bruk jord på bedre måter • Potensiale for mer grønt-produksjon • Betydelige synergieffekter med reiseliv	• Opplevelse av at næringen er nedgang i hele Nord-Norge • Kompetansekravene øker, krevende for deltidsbønder • Uvilje mot å plante gran (skog) • Innovasjonstakten tiltar, vanskelig for småbruk • Klimaendringene påvirker produksjon både i jord- og skogbruk • Høyere bærekraftskrav utfordrer kjøtt • Arealkonflikter • Står overfor betydelig generasjonsskifte

Økonomi er kjernen i utfordringen for jordbruket

Kjernen i utfordringene for jordbruket i Vesterålen er økonomiske. Et krevende ressursgrunnlag som nødvendiggjør relativt små bruk, klimatiske forhold som setter grenser og lang avstand til markedet avstedkommer en høy del deltidsbruk og mye jordleie.

I noen grad forsterker dette de økonomiske utfordringene. Med mye deltid kommer også mindre kapasitet til kompetanseheving og innovasjon. Det gjør det i sin tur mer krevende å gjøre investeringene og endringene som trengs for å sikre økt lønnsomhet fra ressursgrunnlaget. Slik forsterker utfordringene hverandre:

... men også mulighetene

Når forbrukernes vaner og holdninger endrer seg, skapes det rom for ny vekst. Ikke på flere tiår har endringene i markedet for mat og skog skjedd så raskt. Ikke alle endringene går i samme retning, men etterspørselen etter mer bærekraftige produkter og lokale og autentiske varer og tjenester, er et sterkt markedssignal som gir grunnlag for vekst i landbruksnæringene. Dybdeintervjuene med aktører i næringen viser at selv relativt begrenset forbedring i inntekter kan ha stor effekt, både på evne og vilje til å satse.

Særlig koblingene mellom jordbruk og reiseliv, muligheten for å «brande» produkter fra en kjent og populær region som Vesterålen, og den store og økende etterspørselen etter skog trekkes fram som betydelige muligheter for økt verdiskapning i næringen.

En nøkkelutfordring for jordbruket i regionen blir å klare å kombinere økt volum med høyere verdi. Storparten av sysselsettingen og verdiskapningen i næringen kommer fortsatt til å være i volumproduksjon. Samtidig peker markedstrendene i retning av at dersom inntektene skal heves, må det også hentes ut mer verdi fra nisjer, men også ved å klare å hente ut større verdi «pr. kg» i dagens volumproduksjon. Produktutvikling, markedsføring og branding er sentrale elementer for å lykkes også med det.

For skogbruket er det flest muligheter –
men bare om vi både får til å bruke ressursene og fornye dem

Også for skogbruket er økonomien det avgjørende spørsmålet. For skogbruket i regionen er mulighetene mest fremtredende. Store ressurser kan hentes ut, det vil øke verdiskapningen og kan åpne for videreforedling lokalt. Nøkkelutfordringen for skogbruket blir å sørge for at ressursene som finnes ikke bare blir benyttet, men at det blir mest mulig verdiskaping for hver kubikkmeter og at verdiskapningen er langsiktig. Når dagens ressurser hentes ut, må det samtidig legges grunnlag for å utvikle nye. Areal må fornyes og skogens evne til å binde karbon må opprettholdes, også for fremtiden.

5.4 Oppsummert: Seks strategiske temaer

Den viktigste utfordringen for landbruket i Vesterålen er å sikre lønnsomhet. Analysen leder oss til noen hovedproblemstillinger strategien må adressere. Vi har formulert følgende som «gap» mellom mulighetene som ligger i næringen, og situasjonen i dag.

Landbruket i Vesterålen preges av gap mellom.

